

ADY, BABITS, KOSZTOLÁNYI.)

— AZ ADY-VITA MAI ÁLLÁSA. —

1912-ben, a *Nyugat* jún. 16. számában Szász Zoltán *Petőfi revíziója* címen különvéleményt terjesztett elő a XIX. század legismertebb, legszívesebben olvasott költőjéről. A különvélemény főbb pontjai a következők voltak: Petőfi „a világirodalom legizléstelenebb lírikusa“, „legtöbb verse tűrhetetlenül fűzipoétikus jellegű“ s költészete „egy-két tucat nagy versén kívül csupa olyan silányság, ami mintaképe a fűlbántó fűzipoézisnak“. Ilyen zseni-reviziókra a világirodalom történetében bőven van példa, azért semmi különösebb álmétkodásra valót nem találtam benne, amikor az elmúlt hetekben a *Toll* c. hetilapban *Az írástudatlanok árulása* címen Kosztolányi Adyt vette revízió alá s vele épen olyanformán végez, mint Szász Zoltán Petőfivel. Nagy ügyet nem csináltam volna ebből a kuriózumból — hiszen a köztudat szerint Ady a magyar költészetben már elfoglalta a maga méltó helyét —, ha a jeles költő cikéhez csatlakozó meglepő hozzászólások nem kényszerítettek volna rá, hogy én is megszólaljak. Babits pl. „örül“, hogy Kosztolányi „a tiszta irodalom szempontjait és a tiszta kritika hangját hallatja“ s bár neki, Babitsnak, merőben más a véleménye Adyról, mégis „hasznos“-nak tartja ezt a Kosztolányi-féle kritikát, mert „kitűnő értő szájából jön“.

Bevezetőbe egész röviden csak annyit kérdek: vezetettek-e a „tiszta irodalom szempontjai és a tiszta kritika“ olyan eredményhez, mely Babits szerint is elfogadhatatlan. Ha egy kritikai fejtegetés végső tételeiben összeomlik, nem arra kell-e gondolnunk, hogy a szempontokban, a kiindulásban, az egész kritikai eljárásban kellett valami megtévedésnek, elfogultságnak vagy önkénykedésnek lennie s ez a vizsgálódásnak olyan módjára vall, ami inkább tisztátalan, zavaros és nem „tiszta“ forrásból fakad. Szeretnénk egy kicsit helytállóbb logikát, olyan írótól, mint Babits, aki után nemcsak az olvasó-, hanem az frőközönség jelentékeny része is szalad. De hát vegyük kezünkbe magát a Kosztolányi cikkét, lássuk, mi van benne.

*

Kosztolányi meglehetősen nagy feneket kerít az Ady revíziójának. Először az Ady-költészetnek és a kritikának egymáshoz való viszonyát igyekszik tisztázni. Helyzetrajza a következő:

1. Ady gyönyörű indulása után egymásra ontotta vegyes értékű verseit, majd kezdett belezuhanni abba a tűrhetetlen modorosságba, mely végül teljesen elnyelte. Az írástudók, a „jobbak“, átállottak kifogást emelni elene, még magas művészi okokból is, mert nem akartak barbár támadóival cimborálni. Továbbá azért se lehetett józan bírálatot írni róla, mert ez Ady elvakult fullajtárjai miatt vált lehetetlenné. És Ady maga se bírta el a kritikát, a legenyhébbet se.

2. Az Ady halála után évek, a háború utáni korszak mindenütt a világon a rajongó, türelmetlen, félművelt emberek Eldorádója volt. Egymás után tüntek föl Ady biblia magyarázói. Ezek a verseit részint fizikai, részint metafizikai szempontból osztályozták . . . belepapoltak tücsköt-bogarat, minden zenére süket

*) V. ö. *Széphalom* 1929: 286.

fülükkel tagoltatták ütemeit . . . Jóslatokat olvastak ki verseiből . . . (az Ady-matinékon, -délutánokon és -estéken) izgatott tömegek öklöztek jegyekért . . . míg a Petőfi-centennárium alkalmával hangversenytermeink kongtak az ürességtől . . . Az írástudók, a költők és írók, akik egyedül vannak hivatva ilyen pörökben dönteni, távol állottak a műkedvelők eszomorú játékától. Néha borzongva, néha mosolyogva szemlélték, hogy fonódik egy koszorú csupa félreértésből. Nem vettek részt a népünnepélyen. Egyre inkább növekedett azoknak a száma . . . akik a fékevesztett tömjénezők magasztalását gyermekesnek találták s úgy érezték, hogy Adyt mint költőt és művészt példátlanul, igazságtalanul túlbecsülik . . . Mindezt szerették volna kiabiálni. Ellenben a divat háborgása megakadályozta szándékukat. Mi az igaz és helyes beállítása a tényeknek ezekkel a ferdítésekkel szemben?

Merőben valótlan, hogy az u. n. jobbak bármi okból is ne írhattak volna szabad bírálatot Ady költészetéből. Elvégre azért, mert nem értettek egyet Ady barbár támadásaival, Ady igazi értékeinek elismerése mellett rátéríthették volna a szót Ady fogyatkozásaira is. Hogy Ady mennyire elbirta a kritikát, arra nem egy felvilágosító adattal szolgálhatunk. Ott vannak pl. a *Hatvannyal* váltott levelei: *Hatvannyal* Adyhoz írt leveleiben sokszor a kegyetlenségig élesen bírálta Ady későbbi költészetét s Ady válaszaiban szinte magából kilépve tud tárgyilagosan nyilatkozni magáról. Vagy ott a *Horváth János*nak ugyancsak kemény bírálata Adyról 'és ime, a radikális Ady, aki *Kosztolányi* szerint a „legenyhébb kritikát bírta el“, valósággal keresi a gyökeresen konzervatív, sok tévedésbe esett, de alapjában jóhiszemű kritikus barátságát, éppúgy évekkel azelőtt *Schöpflinét*, aki sok fenntartással s nem egy gánccsal bírálta Ady verseit. Való, hogy az Ady mellett szóló írások már Ady életében is legnagyobb részt feltétlenül dicsérők és magasztalók voltak, de ennek egészen más okai vannak, mint a *Kosztolányi* től most felhozottak. Magától értetődő állásfoglalása volt ez az új nagy művésztől való elragadtatásnak és az Ady elleni sértő, csúfondároskodó, rosszhiszemű támadások és értetlenkedések szükségképeni ellenhatásának. S a zseniknek, a szellemi élet szuverénjeinek a megértők részéről különben is az elismerés hódolata szokott kijárni és nem kicsinyeskedő, aprólékoskodó bírálat. Ám bírálják a kisebb-nagyobb tehetségeket, de a zsenit, aki elemi erő és természeti megnyilatkozás és szuverén *önvilág*: megismerni és megérteni kell és nem emberi-művészi foltjai után kutatni. Mit fürkészsem, hogy ebben vagy abban a beethoveni vagy rembrandti opuszban hol maradnak el ezek a mesterek maguk mögött? Minden zseni törvényhozó a Szellem világában, akitől tanulni illik s alázatosan és áhítatosan gyönyörködni az alkotásaiban. A zsenik alkotásainak vegetációjában még a gaznak és gyim-gyomnak is megvan a maga helye. Valamikor ilyenféleképp gondolkozott Adyról az ifjú *Kosztolányi* is, aki a *Vér és Arany*-t ismertette így áradozott:

Sokkal gyöngébb a lámpásom, semhogy be tudnék világítani abba az izzó konyhába, ahol ezek a keserű, lángoló új versek születnek . . . míg a fiatal franciák és olaszok kétségbeesetten majomkodnak, hogy megrikassák a világot egy pár Verlaine-utánzáttal, addig a mi nábob-lelkű fajtánk egy erős, eredeti, új költőt szült meg. Csak a mi földünkön történhetik csoda, ezen a túlzó, pazar, keleti magyar földön, ahol még a mocsarakba is csillagok hullnak . . . E gazdag gondolat- és érzésvilág mögött pedig egy diadalmas poéta áll, egy oroszlánszívű nemes napember

lép ki a könyvből . . . Ady Endre annyira lírikus, hogy róla csak lírát tudok írni . . . Egy embert látunk, aki új verseivel egész szeretetet és egész gyűlöletet, kap kortársaitól. Szeretetet és gyűlöletet kérek én is a számára. Egész szívet és egész kardot!

Mi sem valótlanabb továbbá, mint hogy az igazi írástudók, a költők és írók Ady halála után visszavonultak volna Adytól. Ellenkezőleg a *Nyugat* körének minden valamirevaló írója: Móricz, Ignotus, Babits, Schöpflin, Hatvany, Fenyő, Tóth Árpád, Elek Artur, Gellért, Szép Ernő és mások Ady halála után is sok kisebb-nagyobb ismertetést, tanulmányt, visszaemlékezést írtak Adyról, közülök sokan és sokszor megjelentek és szerepeltek a *Kosztolányi* től népnünpélyeknek csúfolt Ady-matinékon és estéken s közöttük — mindjárt látni fogjuk — nem *Kosztolányi* büzgött a legkevésbé. S az Ady halála utáni Ady-kultusz nem a félművelt emberek eszeveszett rajongása volt, hanem a tömeglélek hódolata, ösztönös elégtételadás, igazságtevés az élő Adyt ért sok igazságtalanság után és mindenekelőtt nagyon természetesen a közönség értékesebb részének örök lelki szüksége a költészet szépségeire, örök felemelkedni vágyása a zseni magaslatai felé. Persze, hogy a nagypublicum zseni-kultuszába sok visszásság-groteszktség is vegyült, persze, hogy egy-két évig divattá is züllött az Ady-kultusz, amint divatossá lettek nálunk egyidőben a Shakespeare-előadások is, de ennek semmi köze se lehet az Ady értékéhez, még kevésbé az Ady megbírálásához. Mégegyszer megismétlem: semmi jelét se látom, Ady halála óta sem, a legjobb „írástudók“ Adytól való eltávolodásának, egy-két megrekedt embernek suttyomszerepéről tudok, de ne tessék a két-három írástudót és farizeust az írástudók összeségévé kinevezni.

Arról is van tudomásom, hogy *A Menekülő Élet* óta a *Nyugat* köreiben szó esett róla, hogy Ady utolsó kötetei nem versenyezhettek a megelőzőkkel, de ezek a téves vélekedések annyira ingatagok és bizonytalanok voltak, hogy Ady értékelésének mértékét a legkevésbé sem érintették s Ady halála után ezeknek a kétségeskedéseknek hamarosan vége lett. Igen jellemzők erre nézve *Hatvany* vallomásai az *Ady—Hatvany-levelezés* előszavában.

Kosztolányi hírhedtté lett cikke bevezetésében Adyról tett „megnyilatkozás“-airól adva számot, annyi mindent elhallgat és annyi mindent el-elmásít, hogy az ember igazán zavarba jön, mit véljen róla, az emberről. *Kosztolányi* azt mondja, hogy Ady költészetéről eddig hallgatott, mindössze három „megnyilatkozására“ emlékszik. Három megnyilatkozás ugyan nem nevezhető éppen hallgatásnak, de hát halljuk tovább a tárgyilagos vitairót: „két bírálatot írtam róla, fiatalon és lelkesen, . . . a halálakor egy cikkben számoltam be ifjúkori emlékeimről, . . .“ végül felemlíti ezeken kívül még a „harmadik“, „merőben sajátos föllépését“ egy bizonyos állítólagos Ady-vers kérdésében. Ez ugyan eddig már négy „megnyilatkozás“ volt, de ne kicsinyeskedjünk. *Kosztolányi* u. n. második megnyilatkozását úgy tünteti fel, mintha az már valami megkezdése lett volna mostani Ady-elleni akciójának. Pedig ez az intenciójából kiforgatottan idézett cikk egészében és részleteiben minden fenntartás nélkül való dicsérete Ady Endrének: „Világzemlélete — írja *Kosztolányi* ebben a kegyeletes és szeretetes visszaemlékezésében — sokkal inkább, mint bármely más írónknál, *művészetközpontí* . . . Ő mindent a művészetének áldozott . . . ő a született alkotó . . . a mai kor . . . szereti bizonyos sallangokkal körülvenni nagy alakját“ (ezt a mondatát idézi *Kosztolányi* a *Toll*-cikkben, persze a

„nagy alakját“ nélkül s így aztán más megvilágítást kap az egész mondat). Azután: Kosztolányi érthetetlenül rosszul emlékezik, mikor azt mondja, hogy mindössze „háromszor“ nyilatkozott Adyról. Négy bevallott megnyilatkozásán kívül csak a *Nyugat*-ban még hétszer szölt Ady költészetéhez és egyéniségéhez, és pedig három Ady-cikkében, egy Adyt glorifikáló szonettjében és még három más tárgyú írásában, amelyekben szintén nagy elismeréssel tért ki Adyra. Az Adyról szölv cikkei dátumok szerint a következők:

Két Ady-könyv, Nyugat, 1921. febr. 16.

Szavak (Egy Ady-ünnepély előtt), Nyugat, 1922. jún. 1.

Legenda, vers, Nyugat, 1923. dec. 1.

Dal és halál (Megnyitó egy Ady-ünnepély előtt), Nyugat, 1924. febr. 1.

Ezek az elfelejtett, jóval a világháború és Ady halála után írt Adyról szölv Kosztolányi-cikkek nemcsak hogy semmi nyomát sem sejtetik Kosztolányi mai meggondolásainak, úgyis mondhatnám: árulásának, hanem kivétel nélkül érzelmes, patetikus hangon adják tudunkra Kosztolányi elragadtatását Ady költészetétől. Ime egy pár sor ezekből az írástudó-megnyilatkozásokból:

. . . az a költő, kit ma ünnepelünk, — tehát egy Kosztolányitól lefitymált népünnepélyen fellengett el ez a dikció is — már életében közöttünk járva is legendás volt és . . . olyan varázst árasztott magából, a közvetlen érintkezésben is, hogy nem tudott neki ellenállni senki, se barát, se ellenség . . . Ő költő volt, mágus volt . . . Ő, a kálvinista, mindenkélt sorsában és eleve-elrendeltetésében hitt föltétlenül, az életét tekintette költői és művészi egésznek, mert tudta, nagyon tudta, hogy ez az élet több, mint élet, jelent valamit ezenkívül is, ősi és hősi példa, világító jelkép, melyet a halhatatlanságnak élt . . . (Majd beszé) Ady nagyságának meggyőző parancsáról, a csodáról, melyet olvasói lelkében végbevitt, a nagy jelekről, melyet olvasói életében cselekedett . . . (aztán így folytatja:) Alig van magyar költő, ki már életében ilyen egyeietemes hatást gyakorolt mindenkire s nagy tehetsége révén népszerűbb és becsültebb lett volna. Hívei a legjobbak voltak, az igazi írók, neki nem akadt olyan ellenfele, mint például Berzsenyinek Kölcsey . . . nemcsak jelképes költő volt, hanem jelképes élő is, misztikus születő és misztikus meghaló, kinek élete és halála úgy összecsendült, mint két verssor . . . Az, aki szoborrá merevedett, itt járt, de nem tudjuk, meddig szobor és meddig ember, meddig legenda és meddig élet, meddig tüzes iram a földön és meddig eltűnő lebegés a végtelenben. Most itt van, mindennél valóbban, a megfoghatatlan, mindenkit izgatva, vígasztalva, könnyeztetve, nyugtalanítva, kezdete annak, aminek nem lesz soha vége. A csoda megtörtént. „Valaki az értől indul el s befut a nagy, szent Oceánba“.

Hogy lehetett Kosztolányinak erről a szép Ady-cikkéről s a többiek-ről is megfelelkezni, hiszen kettő közülök az élőszó pátoszával is elszavalódott s Ady-előadásról lévén szó, bizonyára zsúfolt hangversenyteremben, ezernél több ember zúgó tapsai között. Ilyenkor hol ide hajlik, hol oda hajlik a lelkes előadó, látja ezt az ismerőst, azt az ismerőst, lokális emlékképek tapadnak a memóriájába, tüzes szemek, kigyuladt arcok, amik nem ényésznek el olyan könnyen az agysejtekben . . . Kosztolányinak azonban rossz az emlékezőképessége, ő mindent elfelejt. Ezt elvégre még talán el lehetne neki nézni. De semmiképv sem bocsátható meg neki az, hogy ha ő már Ady életében szükségesnek érezte

a félrevezetett közönség becsületes felvilágosítását Ady felől, ha már évek óta lesben állt az alkalomra, hogy az Ady „jogtalan, hazug és kártékony hírnevét“ sokkal alacsonyabb szintre szállítsa: miért, ugyan miért állt be még 1924-ben is, egy újabb „népünnepélyen“, ennek az érdemtelenül „mérhetetlen hírnevűvé dagasztott poétának“ hangversenydobogói dicsőítői sorába. Hiszen már egy évvel azelőtt is, a Petőfi-centennárium idején megdőbbsen szívvel kellett összehasonlítani a publikum Petőfi iránti közönyét az Adyért való vak rajongással. Miért tetézte folyton és folyton a mulasztás bűnét, Ady halála után is előadásokban és cikkekben magasztalva, mikor olyan régóta tisztában volt az Ady-kultusz „balkáni ízű“ túlzásaival.

A nagyon jól értesült Fenyő Miksa az 1929. aug. 1-i *Nyugat*-ban nagyon beszédes kulisszatitkokat árul el Kosztolányiról. Meg akarja dícsérni Kosztolányit „imponáló“ (bár kissé későn kifortyant) bátorságáért, de voltaképpen egy kegyetlen-irgalmatlan leleplezési művelettel a fogvacogtatásig meztelenre vetkőzteti, a következőket mondván róla: „Ez a mostani megnyilatkozása sem érdektelen. Több mint húsz esztendő óta hordja magán, tartja nyitva, nem engedi behegedni ezt a sebet és szenvedni forróhideg lázait. Több mint húsz esztendő óta állítja, eleinte csak súgva, titkos társakat keresve (azokat a bizonyos „jobbakat“), majd — különösen Ady halála óta — mind hangosabban és nyugtalanabbul, hogy az Ady-ügy revízióra szorul és ennek küldetése reá van bízva, bár Karinthynek is hajlandó juttatni belőle“.

Itt van hát az a bizonyos ok, igen, ez a seb az, a kibírhatatlanul folyton sajnó; a művelt, a kiváló, mégis kis fantáziájú poétának tőle magától is bevallott féltékenysége a zsenire. Micsoda kis kataklizmák földrengtek ebben a nagy-ambíciójú, de tömegeket sohamemmozgatninemtudott poétában húsz éven keresztül, mikor arra a szerencsés nagy varázslóra gondolt, micsoda visszás és lefojthatatlan zűrzavar tombolhatott a lelkében, mikor a nagy közönség előtt Ady dicséretét kellett eljárásnia és szonettet szavalnia a Halhatatlanságról, az Egyetlenről! Jaj be kínos, jaj be keserves egy nagy kultúrájú, dicsőségáhító versfaragó számára egy évszázadokrá szóló zseni kortársának lenni!

Ahol csak hozzányúl az ember ehhez a dicstelen pamfletthez, mindenütt csupa ferdítésre, csupa igazsággal ellenkező dologra bukkan. Kik vélekedtek olyanféleképp, hogy Ady korának legnagyobb lírikusa s a magyarságnak, sőt a világirodalomnak is egyik legnagyobb költője? Az u. n. írástudatlanok-é? Nem, hanem egytől-egyig a Kosztolányi legírásstudóbb írástudói: a *Nyugat* főszerkesztője, Ignó, Kosztolányitól hálásan tisztelt Hatvány, akinek a latinon kívül még görög műveltsége is van, a meleg barátsággal körülrajongott Babits, a Kosztolányi egész őszinte tiszteletével bámult Schöpfung. Ki volt az, aki először, mutatott rá Ady váteszségére, profétaságára? Nem én, a ködös agyú írástudatlan, az Ady-biblia-magyarázó, hanem megint csak Schöpfung, aki még Ady életében így jellemezte a már sírja felé hajló nagy költőt:

Az eljövendők iránti csodaszerű jószérzővel, mely az egész természetben csak a költő-genieknek s köztük is csak a legnagyobbaknak adott, megérezte mindazt, ami most ránk következett . . . Ady költészetének nagysága a mai események világításában tűnik csak fel a maga teljességében: ő volt az egyetlen az egész magyarságból, aki meglátta, merre viszi a magyar sorsot a fátum fekete vitorláját dagasztó széi. Megjövendölte Magyarország összeomlását, gólgotai szenvedését és megjövendölte

forradalmi vajadás közt végbemenő újjászületését . . . A költő betegen érte meg jövődölései beteljesedését . . .

Az a folyóirat, melyben Schöpflinnek ezek a sorai napvilágot láttak, főszerkesztőül Hatvany Lajost, szerkesztőkül Karinthy Frigyest és Kosztolányi Dezsőt nevezi meg a címlapján s így Kosztolányinak a cikkről bizonyára tudomása volt.

Jóhiszemű eljárás-é a Kosztolányi részéről a valódi „írástudatlanok“ félműveltségével visszaélve csúfondároskodni a „prófétaságon“, a „metafizikumon“, mikor ő nagyon is tisztában lehet vele, mit jelentenek ezek a minden nagy költőnél örökké aktuális fogalmak. Kosztolányi fitymáló iróniával tér ki az Ady-viták még ma is felvetődő faji-erkölcsi-vallási problémáira, pedig nem kellene magát túlságosan megerőltetni, hogy ezeknek a művészetten túli motívumoknak a művészetten való legszorosabb kapcsolatát belássa. Aki olyan göggel utasítja ki az „írástudatlanokat“ az „írástudók“ szalonjából, mint Kosztolányi, annak írástudóul annyit legalább is illenék tudnia, hogy a művészet az életben gyökerezik, hogy a művészet nem csak talajnedveit, hanem napját, levegőjét, esőjét mind-mind a történelmi-faji-társadalmi élettől kapja és hogy az Ady magyarságának, erkölcsiségének, vallásosságának éppen olyan köze van a költőségéhez, mintahogy minden költő ember is egyúttal: *zoón politikon*, ahogy a legelső poétika írója, Aristoteles mondta. Az elvtelen, *l'art pour l'art*-os poétáknál, persze nincs mit kutatni emberi meghatározottságuk után, de ezeken aztán a művészet is olyan idegenül lóg, mint a Rilke német-szlávsága a Kosztolányi *Szegény kis gyermek panaszaí-n*.

Kosztolányi nem született gondolkozónak s így esztetikusként is kissé gyarló. Asszociációi annyira rendetlenek' és rendezetlenek, annyira telvék fogalmi zavarokkal és ellenmondásokkal, mintha ma kezdene először elmélkedni a művészetéről. Ő, a merőben eklektikus és vallási vagy politikai elvre keveset adó író, nem restelli bevallani, pláne a maga fakó és kevés hasznát látta latin műveltségére hivatkozva, hogy az Ady optimista világfelfogása „annyira sérti értelmét“, hogy „érezni is képtelen vele“. Szerinte Ady „nem meri tudomásul venni a könyörtelen pogány természetet, melyben sokkal több rejtély van és rémület, mint efféle kölcsönkért kabbalisztikus építményben“. Kosztolányi ezzel a frázissal Ady u. n. messzianizmusára céloz, azaz: Ady élethitére, az emberiség jövőjében, boldogulásában való hitére, amit Kosztolányi „felületes, könnyen hívő optimizmusnak“ bélyegez meg. Hát először is azt kérdelem ettől a kérlelhetetlen írástudótól: vajjon költőnél-művésznél szabad-e azt nézni, hogy az élet boldogító értelmében hisz-é, vagy az élet tragikumában? Azután nem tud-é róla, hogy az emberiség boldogabb jövőjében való hit éppúgy megvan Petőfinél, Goethénél vagy Victor Hugo-nál vagy Nietzsche-nél, mint Adynál és továbbá mért nem méltóztatott Adyt annyira megismerni, hogy meglássa Ady világnézetében a sötét tónusú tragikus aláfestést is. Aki meggyőződést hirdet, az igyekezzék előbb még meggyőződni. Ady sokkal egészségesebb ember és egészségesebb művész volt, mintsem kimerülhetett volna valami felszínes optimizmusban s ne lett volna gyökeres érzéke és élményes köze a tragikumhoz. Ez a tragikum ugyan feloldódik nála az ő földi életen-halálon áttörő nagylendületű transzcendentizmusában, de megvanni mégis megvan egész élethangulatában és pedig olyan bőségben, olyan dús színezetben és változatban, hogy a legtöbben ma is pesszimistának nézik. Olvassa el Kosztolányi az *Ezaiás könyvének mar-*

gőjára írt prózás verseket, a *Tovább a hajóval* címűt, *A rabbiság sorsá-t*, *A koldus hívésnek átká-t*, *A Nincsen himnuszá-t* és — akit egyáltalán nem ismer — az egész Adyt.

Lapozgatom ezt a kietlen emberségű irka-firkát, nem talállok-e benne véletlenül egypár sort, ahonnan a meggyőződés őszinte és bátor, tiszta és, nemes arca néz szembe a másvéleményűekkel, de mindenütt és mindenütt csak irodalmiatlan, kritikátlan szempontokra, érteni-nem-is-tudásra, nemi-is-akarára akadok. A kizsákmányolható költői szólásoknál lepuskasként örömmel csap le Adyra, piszkálgatván a versei közt, melyekhez felérnie nem adatott meg. Nem is csodálom, ha erre a rosszakaratú odalesésre torz grimászt vágnak felé Ady életes versei s ő ezekből a grimászokból állítja össze Ady költészetét. Anélkül, hogy a leghalványabb sejtelve volna Ady igazi világnézetéről, művészi stílusáról, ennek törvényszerűségeiről és változatairól, költői modoráról. vakon ugrik neki egy pár Ady-versnek s felháborító módon mer felháborodni ő, aki évek óta nem ült neki becsületes esztetikai szándékkal egy Ady-kötetnek sem, hogy annak értelme és szépségei kitarulhassanak előtte. A tőle kiserkesztett Ady-versek természetesen mind megállanak magukért s én magam is helyt állok értük bármikor, de itt, idő híján, csak egy durván megcibált Ady-verset kívánok az olvasóhoz közelebb hozni. K o s z t o l á n y i Ady lantjának egy vers örvén való le-süketeciterá-zása és után így élvezteti tovább Ady fűzfapoétaságát:

Kötetei hemzsegnek az ilyesmiktől: „Jaj, be szép, hogy vagyok,
 Jaj, be szép, hogy vagynak,
 Jaj, be szép, hogy minden Való szép,
 Jaj, be szép a Szép“.

Nem, tisztelt uraim, — így háborog ez a fölháborodott lantos — ez nem szép: ez rút és ostoba. E nyelvünk mélypontja, melynél mélyebbre már nem zuhanhat.

Adynak ez a verse 1915. szept. 1-én jött a *Nyugat*-ban s azok közül a versek közül való, amelyekben az emberirto világháború minden igaz és keresztény emberségét megcsúfoló szörnyűségei szólaltatják meg Adyt, a nagy élethit és életszeretet prófétáját. Ady, akinél mélységesebben senki sem érezte meg korunkban az élet ellentéteit s akinek élethite olyan rendíthetetlen, mint a legnagyobb poétáké és filozófusoké: az emberiség legeszeveszettebb blaszfémiainak idején ehhez az ő transzcendensen hatalmas hitéhez menekül. Megélnivaló és szép az Élet, szép minden valóság, szép a Szép, biztatja magát Ady a látottak és tapasztaltak dacára, az ember gyönyörű, ha külön ember, ha hí-vője és szerelmese az Életnek s nem olyan, mint a maiak. Még a Csúf is, az Élet mai rútságai is azért adódtak, hogy megszépüljön, megnemesedjék az Élet. Ady, a legképdúsabb és legeredetibb magyar költői beszéd poétája, élete utolsó éveiben, a világháború idején, valami nemes és fölényes szándékoltsággal egyszerűsíti le dikcióját, csak mondanivalói mélyről-jötttségére bízva versei hatását. Ilyen ez a költeménye is, melyben minden mondat, minden szólás és minden szó a gondolat egész lelkével, egész értelmével telik meg. A második verssor furcsának tetsző utolsó szava: „vagynak“ azért áll itt ebben a régies formájában, az első mondatnak „vagyok“-ja után, hogy a szavak azonos hangtestének megéreztetése révén a két gondolat összetartozása is erősebb legyen. Olvassa el bárki ezt a verset, akinek van szíve-lelke a Széphez és a Gondolat-

hoz s lehetetlen, hogy ne érezze ezeknek a biblikusan egyszerű és nagyszerű soroknak mélységét, igazságát és szépségét.

*

Érdemes-e minden ponton végigcáfolni ezt a szerzőjétől vitairatnak nevezett paszkillust, amelyben a ferdtések, a valótlan tények, az összeviasszások, szempontnélküliségek, egymás hegyén-hátán ülnek az orgiát. Lehet-e olyan kritikusra adni valamit, aki nem jellemez, hanem karikíroz, állít és nem bizonyít, oda-odavet egy-egy lerántó kijelentést s aztán diadalmasan erősködik, ime, mennyire nem-művészi, nem egyszerű, mennyire felületes ihletű, mennyire morderos ez a felújt költői nagyság. Ady iránt meggyülemlett és megrögzött ellenszenvében képtelen az ítélkezésre szükséges gondolafelemeket helyesen összekötni vagy szétválasztani; kritikája, elemzésben, összetevésben ugyanazon a barbár színvonalon áll, mint Ady régi támadóinak gyűlölködései és ízetlenségei. Receptje Ady diszkreditálásában a zsenigyűlölő kritika ősi eljárása, mely hetet-havat összehord, másról beszél, mint amiről kellene, összekeveri az össze nem tartozó szempontokat, az író, a költőt nem saját művészetének önkéntelenül adódó természetes elvei és motívumai szerint vizsgálja, hanem azzal a tárgyhamisító önkényességgel, amellyel az igazánci írástudatlanok előtt mindent ki lehet forgatni a maga igaz valóságából és értelméből. Sikere csak a publikumnak ez előtt a szánalomra méltó része előtt lehet, melyet mindig félre lehetett vezetni, amely hallgatott a Homérosz kaján Zoilusára, amely elhitte Drydennek és Shaftesburynek, hogy Shakespeare értéktelen író, amely vihogott a Greguss *Futár*-ján s örömmel hallotta, hogy Petőfi pedig nem poéta. Ha valaki igazán revideálni akar egy író, akkor vegye *becsületesen* számba azokat a véleményeket, amelyek róla évtizedek folyamán alakultak ki, mutassa ki — ha csakugyan így volna — ezeknek téves voltát s ne tekintse az író művét egyes célzatosan kiszakított és szétszakított töredékeiben, hanem művészetének törvényes egészében. Ha pl. Schöpflin, a *Nyugat* körének legrepresentatívabb kritikusa, azt mondja, hogy Ady „nagyon sok fejlesztésre váró és fejlesztésre alkalmas elemet vitt be“ a lírába, hogy „egy új magyar költői forma-nyelv alapjait vetette meg, hogy . . . a látásnak és az érzésnek új árnyalatait mutatta meg, hogy . . . a magyar líra lagújabb fejlődése visszatart-hatatlanul az Ady-megindította irányban halad, hogy Ady nyomában a tehetséges lírikusok egész kis serege jön stb.“, akkor tessék Kosztolányinak kicsit megalapozni az ezzel merőben szembe fordított véleményeit s nemcsak úgy hetykén fitymálkodva odavágni, hogy Ady „iskolát nem teremtett, tanítványa, követője alig volt, . . . az irodalmi matéria, melyet hozott, nem alkalmas a folytatásra, szavai nem váltak vérré“ stb., stb.

Hozott-e Kosztolányi újat az Ady-problémák komplexumába, ha nemis valami megoldást, de valami újabb elmeébredtő gondolatot? Semmit az égvilágon. Hiába fordul egy szemrebbenés erejéig Ady régi barbár támadói ellen, ezek s Zulawskiék mindent elírtak előle. Ő csak a politikai és szociológiai motívumok területét perhorreszkálja Ady megítélésében, egyebekben, megfelelő platformot találva, nyugodtan megalakíthatná velök Ady ellenségeinek irodalmi szövetségét. Talán a Kosztolányitól Ady ellen fordított „szent jászóság“ ötlete lehetne alkalmas alap az összefogásra, a Kosztolányi „szent pogányságát“ remélhetőleg megbocsátának odaát.

Nem vetett fel említésreméltóbb újabb dokumentumot maga az egész

Ady-ankét sem. Az ilyen ankétek inkább csak a nagyközönséget érdeklik, az írók maguk a legtávolabbról sem adják bele írói értékük javát az ilyen kényszerű hozzászólásokba. Felszólították őket a hozzászólásra, hát hozzászóltak, de túlságosan nem erőltették meg magukat s még az Adyhoz legközelebb állók is ki-kijöttek a kontextusukból, annyira nem feküdt a szívéükön ez a mostani kánikulával súlyosbított Ady-ügy. Ignótus, kinek mindig voltak, most is vannak szép és megszívlelendő ötletei Adyról, a latin műveltségű terroristától megtévesztve bevallja, hogy igen is: Ady „tudása szakadozott, körülnézése vak — ebben alatta áll elődeinek, kiknek Zrinyin kezdve s Balassin át Kiss Józsefig, talán az egy Vajda Jánost kivéve, szépségük az értesültség“ (a kronológiai értesültség egy kicsit zavaros). Nincs miért hadakoznom Ignotus tévedésével, mert ez nyilvánvalóan elírása a gyorskezü publicistának, hiszen valamikor ő maga írta Adyról, hogy „nemes, gazdag, nagy műveltséggel kispallérozott és nagy értelmességgel megvert lélek“ s egy más alkalommal éppen az imént kétségbevont „értesültségét“ domborította ki, „barbár zseninek“ nevezvén őt, aki „kultivált és sokról értesült ember“. (A *Vér és Arany* és a *Kilátott engem?* egykorú bírálataiban.) Zseninél nagyon mellékes, hogy ezer vagy kétezer könyvvel kevesebbet olvasott, mint kellett vagy lehetett volna; Ignotus maga is nem egyszer s ebben az utolsó Ady-írásban is szépen jellemzi Ady minden műveltségnél többet jelentő zseniségét, de ha u. n. értesültségről van szó, nem tudom, volt-e kortársai s a *Nyugat* írói között, magát Ignotust se véve ki, bárki is, akinek a koráról, fajáról, az egész mai kulturális életéről szélesebbkörű, sokoldalúbb és válogatottabb tudomásai lettek volna. Hogy milyen úton jutottak el hozzá a mindenrendű értékes-szükséges tudnivalóságok: nem fontos, de Ady nagyon nyitott szemét és mindenre kiterjedt éles figyelmét semmi se kerülte el. Ady nagyon értett hozzá, hogy az emberekről és emberi ügyekről mit kell tudni s ha már alapos értesülések szerzése céljából a szocializmus egész irodalmán végigrágtá magát, vagy felfalta az egész Strindberget, — Adynak egy párisi szocialista gyűlés végighallgatása és Strindberg egyetlen egy egyfelvonásosa is elegendő volt, hogy a szocializmus világnézetét és Strindberg egyéniségét a lényeges vonásokban megismerje. Ha egyszer valamikor Ady prózai munkáinak gyűjteménye is megjelenik, csodálkozni fognak majd Ady érdeklődéseinek és tudomásulvevéseinek lexikoni bőségéről.

Zilahy szintén sajnálkozik Ady műveletlensége miatt, de viszont az „Ady-kérdés mélyén a magyarság létének vagy nemlétének legsúlyosabb gondolatait érzi“. Pár sorral alább már úgy rímel vissza erre a kijelentésére, hogy „Adyban nem az egész magyarság lelke szólal meg, hanem csak a pusztuló magyar kismemesi osztályé“.

A felszólalók jó egynehánya nem ismeri Adyt. Pl. Szász Zoltán azt vélekedti Adyról, hogy „talán legjobban utálja a parasztot“. Van-e értelme az ilyen tájékozottságú írástudók hozzájárulásának? Különben Szász Zoltántól azt is megtudjuk, hogy nem tartja Adyt „olyan nagynak, mint a szerinte különben némileg szintén túlzottan értékelt Petőfit“. Hallottuk, hogyan értékeli Szász Zoltán Petőfit. Mi marad szegény Adynak, ha még a Szász Zoltán Petőfijénél is alábbvaló? Hozzászólásának végén mégis azzal örvendezteti meg az olvasót, hogy Adyval „született megint egy igazi, rendkívüli tehetségű költő“. Komoly dolgok ezek?

Nem érdektelen a szelídebben kaján olvasók számára sem, micsoda áthidalhatatlan véleménykülönbségek vannak ezek között ankétisták között.

Pl. Szász Z. Ady politikai verseit becsüli a legtöbbre, amelyeket a többiek értéktelennek mondanak. Ha az ember kissé indiskrétebben szembesitené egymással ezeket a nyilatkozatokat, nemcsak zűrzavar, hanem szívderítően sok humor is kerülné ki belőle. Nagyon csodálkoznom kellett, hogy a legnagyobb Ady-tisztelők is, mint pl. Babits, belenyugodnak abba, hogy Adynak csak 30—40 nagy verse legyen. „Hány költőjéről a világirodalomnak lehet többet elmondani“, — kiált fel Babits kenetteljesen emelt hangon, — amelyből mintha valami örömrézés is kipendülne, hogy a tőle kitüntetően „szegény halott barátjának“ nevezett Adynak mégis van 30—40 időtálló költeménye. Egy-szóval minden Ady-kötetre jut három biztos nagy vers s némi engedelménnyel: négy. Matematikailag — ime — meg lehet könnyen oldani a 30—40 nagy vers kérdését, de szabad szerényen megkérdezem: „Írástudó bácsik, vajjon némi kis megerőltetéssel külön-külön a *Vér és Arany*-ban, a *Szeretném, ha szeretnének*-ben vagy akár *A halottak élén*-ben nem lehetne-e vagy 40—40 nagy verset összegereblyézni?“

Ha már itt, csak nagyjából is, rostálgattam az Ady-ankétre beküldött s az ezekhez fűződött egyéb nyilatkozatokat, nem hagyhatom említés nélkül Dutka Ákos nemeshangú, igazlelkű cikkét. Számára Ady ma is meghatódott tisztelet tárgya, mint régesrégén volt. És meg kell említenem Ady muzsikusának, Reinitz Bélának Ady-vers-üzenetét is, amely ebbe a sívár Ady-vita-tömkelegbe olyan aktuálisan világít bele, mintha maga Ady küldte volna le valami égi hazából: „Otthon bolondját járja a világ, Majmos, zavaros, perces hittelen, Nagy, súlyos álmok kiterítve lenn, Fenn zürös, olcsó kis komédiák . . . Most perc-emberkéék dáridója tart, De építésre készen a kövünk, Nagyot végezni mégis mi jövünk, Nagyot és szépet, emberit s magyart . . . Ez a ricsaj majd dallá símul át, Addig halottan avagy éberen Pihenjen a szent láz s az értelem, Míg eltűnnek a mai fiugrák. Magyar leszek majd, hogyha akarom, Ha nem csutáké lesz itt a világ S fölcsap minden szent s igazi láng, Rejtekéből avagy ravatalon“.

Egészen véve mégse volt felesleges és tanulság nélkül való ez az Ady-ankét. Mondtuk, hogy az Ady-probléma még megoldandó részleteihez semmi-vel sem járult hozzá, Ady figuráján egy fikarcnyit sem változtatott, de ki lehetett érezni még a Kosztolányi cikkéből s a Kosztolányi-féle hozzászólásokból is, mennyire eleven hatalom Ady a lelkekben. Azt, hogy milyen nagy egy művész, zseni-é, nem-é, úgyse döntheti el se egy, se két, se húsz író-társ vagy esztétikus. Ez az értékelés soha sem és egy zseninél sem az egyes ember dolga, hanem a közösségé, a köztudaté, amely bizonyos idő elteltével mindig biztos mértékű és egy-ítéletű eredője millió és millió egyesek hármiféle véleményének is. Ez a köztudat pedig már eddig is kimondta az utolsó szót Ady Endre költészetéről.

Bp., 1929. szept. 13.

Földessy Gyula.

ASSZONY A KAROSSZÉKBEN.

Szerzőt Elisabeth Barrett Browninghoz szokták hasonlítani, élet-körülményeik hasonlósága miatt: mindakettő egy nagy költő-házaspár nem méltatlan női tagja; de a hasonlatosság több, mint életrajzi. Török Sophieban is van valami nagy angol elődjének feltétlen őszinteségéből, hogy úgy mondjuk, költői megbízhatóságából. Az asszony-költők talán általában inkább azonosak a